

Overheid kan coronaschade in de bouw beperken

Madeline Buijs, Sector Econoom

Tel: +31 (0)6 10 97 17 86 / madeline.buijs@nl.abnamro.com

In de bouwsector wordt weliswaar nog doorgewerkt, maar het tempo ligt sinds maart al lager en de verwachting is dat de coronacrisis voor nog meer pijn gaat zorgen. De grootste gevolgen voor de bouw worden duidelijk in de tweede helft van dit jaar en in 2021. De overheid heeft de touwtjes in handen om de schade van de coronacrisis in de bouw te beperken.

Nu Nederland deels tot stilstand is gekomen, vallen de bouwgeluiden misschien nog wel meer op. Hijskranen zijn nog volop in bedrijf, funderingen worden gelegd en wegen onderhouden. In tegenstelling tot een aantal ons omringende landen is de bouw in Nederland niet stilgelegd. In het [protocol](#) 'Samen veilig doorwerken' hebben de overheid en vertegenwoordigers van de sector afspraken vastgelegd over op welke wijze de bouw door kan gaan. Bijvoorbeeld door het werken in vaste teams, het spreiden van etenstijden, telefonisch overleggen en het zoveel mogelijk alleen reizen naar de bouwplaats. Bouwbedrijven gaan hier creatief mee om door bijvoorbeeld een [spatscherm](#) voor op de bouwhelm te ontwerpen of een [armband](#) die gaat piepen wanneer iemand op minder dan anderhalve meter afstand komt.

Dat de bouw op dit moment nog redelijk draait, blijkt uit het feit dat de sector nog grotendeels zonder steun van de

overheid kan. Uit cijfers van de Uitvoeringsdienst Werknemersverzekeringen (UWV) blijkt dat tussen 6 en 30 april 1.287 bouwbedrijven gebruik hebben gemaakt van de [NOW-regeling](#) waarbij bouwbedrijven een tegemoetkoming in de loonkosten kunnen krijgen. In totaal hebben 114.000 bedrijven een tegemoetkoming aangevraagd. Deze bouwbedrijven worden hard geraakt, want gemiddeld verwachten zij 51 procent omzetverlies. Maar op een totaal van afgerond 37.500 bouwbedrijven is dit aantal beperkt. De cijfers zijn wel vertekend, omdat de aanvraag vooralsnog voor het hele concern moest worden gedaan. Voor individuele werkmaatschappij kon geen gebruik worden gemaakt van de

NOW-regeling wanneer de moeder nog goed draaide. Op 23 april zegde het kabinet een verruiming toe, zodat individuele dochters inmiddels toch in aanmerking kunnen komen.

Toch is de bouw niet immuun voor de coronacrisis, zoals blijkt uit het sterk gedaalde ondernemersvertrouwen van bouwondernemers in april 2020. De vertrouwensindicator kwam begin april uit op -12,5, terwijl deze een maand eerder nog op 6,6 stond. Tijdens de vorige crisis lag het vertrouwen van bouwers op het dieptepunt een stuk lager, maar het is wel de grootste daling op maandbasis ooit. De snelle erosie in het vertrouwen geeft aan dat veel bouwondernemers ditmaal al op de korte termijn negatieve effecten van de crisis ondervinden, terwijl de sector doorgaans vertraagd op de conjunctuur reageert en dus pas op langere termijn de effecten van een neergaande economie voelt.

Aanvoerproblemen bouwmaterialen

Op de korte termijn ontstaan de problemen aan de aanbodkant. Doordat veel landen in 'lockdown' zijn, is het steeds moeilijker om bouwmaterialen op tijd op de bouwplaats te krijgen. Uit een [enquête](#) van het Economisch Instituut voor de Bouw (EIB) blijkt dat ruim de helft van de bouwbedrijven sinds het uitbreken van de crisis problemen heeft bij de aanvoer van bouwmaterialen en dat dit bij 20 procent van de bedrijven leidt tot vertraging in projecten. In de tabel hieronder is de afhankelijkheid van de bouwbranches van de industrie weergegeven. Op basis van de input-outputtabellen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) kan inzichtelijk worden gemaakt wat de economische relaties tussen beide sectoren zijn. De tabellen geven aan in welke mate branches binnen de bouw producten afnemen van specifieke branches in de industrie.

Tabel 1. Afhankelijkheid van de industrie, 2018

Aanbieder	Gebruiker			
	Woning- en utiliteitsbouw	Gww	Gespecialiseerde bouw	Architecten en ingenieurs
Houtindustrie	891	39	152	0
Bouwmaterialenindustrie	2069	463	785	0
Groothandel	152	70	219	181
Machine-industrie	311	47	248	96
Metaalproductenindustrie	1926	619	1580	314
Reparatie en installatie van machines	140	98	294	62
Rubber- en kunststofproductindustrie	211	65	520	1

In miljoenen euro, bron: CBS, ABN AMRO Sector Advisory

Het ligt voor de hand dat de hout- en bouwmaterialenindustrie producten aan de bouwsector levert, maar de bouw krijgt ook veel producten van andere industriële branches zoals de machine-industrie, de metaalindustrie en de rubber- en kunststofindustrie. Zoals in de tabel te zien is, is de metaalproductenindustrie een belangrijke leverancier voor de woning- en utiliteitsbouw (1,9 miljard euro) en de gespecialiseerde bouw (1,6 miljard euro). De problemen in de metaalindustrie, die zelf te kampen heeft met gebrekkige aanvoer uit onder meer China, blijken onder meer uit de bezettingsgraad. Het percentage benutte productiecapaciteit is in april 2020 teruggevallen naar 75,7 procent, een percentage dat sinds 2013 niet meer is voorgekomen.

Problemen met procedures en personeel

Naast gebreken in de aanvoer van bouwmaterieel zorgt de lockdown in Nederland ervoor dat vergunningsprocedures haperen, omdat de bevoegde instanties niet zijn ingericht om aanvragen volledig digitaal af te handelen. Ook juridische (bezwaar)procedures lopen vertraging op doordat de Raad van State (RvS) alleen nog spoedprocedures oppakt, waardoor zaken over vergunningen of tracébesluiten op de lange baan zijn geschoven. Gelukkig worden nu snel stappen gezet, zoals bijvoorbeeld door de gemeente [Rotterdam](#) waar het vergunningsproces inmiddels zo veel mogelijk is gedigitaliseerd.

Verder zijn Oost-Europese arbeidsmigranten sinds de crisis naar huis teruggekeerd, waardoor het moeilijker is om voldoende personeel op de bouwplaats te krijgen. Een extra probleem is dat veel Nederlandse werknemers bij verkoudheidsklachten preventief thuisblijven. Uit de enquête van het EIB blijkt dat gemiddeld 10 procent van de werknemers in de bouw zich de afgelopen maand ziek heeft gemeld. Normaal ligt dit percentage rond de twee procent.

Minder werk voor de bouw in hard getroffen sectoren

Een aantal sectoren is nagenoeg volledig stilgevallen, zoals de hotelbranche, de horeca en delen van de detailhandel. Ook de transportsector en de industrie ondervinden veel hinder. Verschillende bouwbranches zijn actief in deze sectoren en kunnen sneller last krijgen van de coronacrisis, omdat het werk in deze sectoren wegvalt. Dit raakt de architecten en ingenieurs het hardst. Zij behalen ruim 15 procent van hun werk uit deze sectoren.

Op de lange termijn last van minder investeringen en consumptie

Op de langere termijn krijgt de bouw het meeste last van het feit dat er minder vraag zal ontstaan naar nieuwe woningen en utiliteitsbouw, zoals kantoren en fabrieken. De bouwsector reageert altijd sterk op het vertrouwen, zowel van consumenten als van producenten. Zowel het producenten- als het consumentenvertrouwen is in april sterk weggezaakt.

Voor de woningbouw geldt dat consumenten grote aankopen als een huis uitstellen wanneer ze onzeker worden over hun financiële situatie. Het saldo van antwoorden op de vraag of het een gunstig moment is voor grote aankopen zakte in april van 3 naar -38, blijkt uit cijfers van het CBS. Dit effect kan wel even aanhouden. Door de verschillende overheidsregelingen hebben bedrijven nog niet massaal hun personeel hoeven te ontslaan, maar de verwachting is dat de werkloosheid in Nederland dit jaar en volgend jaar zal oplopen. Dit heeft op de langere termijn effect op de woningmarkt; de verwachting van ABN AMRO is dan ook dat de [woningprijzen](#) in 2021 dalen. Dit raakt dan vervolgens de woningbouw.

Bedrijven zullen in onzekere tijden ook minder investeren met negatieve gevolgen voor de utiliteitsbouw. De terugval vindt allereerst plaats in de eerdergenoemde sectoren die op dit moment grotendeels stilliggen, zoals de horeca en hotelbranche. Maar de economische krimp en bijbehorende onzekerheid kunnen tot gevolg hebben dat ook bedrijven in andere sectoren minder investeren, waardoor utiliteitsbouwers minder werk hebben. ABN AMRO verwacht dat bedrijven 8 procent minder investeren in 2020 en 1 procent in 2021.

Overheid heeft belangrijke rol in aanjagen bouwsector

De overheid kan een belangrijke rol spelen bij het aan het werk houden van de bouwsector. De bouwsector heeft als voordeel dat de overheid een belangrijke opdrachtgever in de sector is, die ook tijdens een crisis de mogelijkheid heeft om te investeren. In de tabel op de volgende pagina is te zien welke bouwbranches het meeste profiteren van opdrachten van de overheid. Dit betreft de grond-, weg- en waterbouw (gww), gespecialiseerde bouwers, en architecten en ingenieurs.

Tabel 2. Stimulering door de overheid, 2018

Woning- en utiliteitsbouw	287
Gww	1811
Gespecialiseerde bouw	763
Architecten en ingenieurs	588

In miljoenen euro, bron: CBS, ABN AMRO Sector Advisory

De gww-branchen kan op dit moment al profiteren van de overheid. Rijkswaterstaat – de grootste opdrachtgever in de infrasector – is inmiddels begonnen met het naar voren halen van projecten die zijn gericht op onderhoud. Zo wordt onderhoud aan de snelwegen A1, A12, A8, A10 en A16 sneller uitgevoerd. Het naar voren halen van projecten die zijn gericht op nieuwe infra-ontwikkeling zal gezien de stikstofproblematiek lastiger zijn dan van onderhoudsprojecten waar de vergunningen meestal al voor zijn afgegeven. Het is desondanks een positieve ontwikkeling dat de overheid al snel begonnen is met het naar voren halen van werk. Na het uitbreken van de financiële crisis in 2008 had de overheid daar anderhalf jaar voor nodig.

Het is vooral de rijksoverheid die voor een stimulans aan de infra moet geven. De financiële situatie van veel [gemeentes](#) verslechtert namelijk snel als gevolg van de coronacrisis. Gemeentes hebben minder inkomsten uit bijvoorbeeld huur, betaald parkeren en de toeristenbelasting. Tegelijkertijd hebben ze meer uitgaven, bijvoorbeeld aan bijstandsuitkeringen aan zzp'ers en om het samenscholingsverbod te handhaven. De verwachting is daarom dat zij niet de mogelijkheid hebben om werk naar voren te halen en mogelijk zelfs moeten bezuinigen op infrastructuuruitgaven, iets wat in de vorige crisis ook is gebeurd.

De utiliteitsbouw kan profiteren van het Rijksvastgoedbedrijf. Dat is niet zo'n grote speler in de utiliteitsbouw als Rijkswaterstaat in de infra, maar alle beetjes helpen. Sinds 6 april betaalt het Rijksvastgoedbedrijf [leveranciers](#) die onderhoudswerkzaamheden aan overheidsgebouwen uitvoeren sneller. Daarnaast zou het een optie kunnen zijn om onderhoud aan overheidsgebouwen naar voren te halen. Op andere vlakken levert het Rijksvastgoedbedrijf ook een bijdrage, onder meer door het opschorten van de huur opgeschort van een aantal musea waarvan de organisatie de eigenaar van het gebouw is.

Woningcorporaties zijn natuurlijk niet geheel als overheid te typeren, maar kunnen voor de woningbouw eenzelfde functie hebben als Rijkswaterstaat voor de infrasector. Doordat woningcorporaties geen winstbejag hebben, is het voor hen eenvoudiger om tijdens een crisis woningen te blijven bouwen. Die wil is bij de woningcorporaties volop aanwezig, zoals blijkt uit de [intentieverklaring](#) 'Samen doorbouwen aan Nederland' die branchevereniging Aedes heeft getekend. De betrokken partijen willen de continuïteit en de werkgelegenheid in de bouwsector behouden om het woningtekort niet verder op te laten lopen. Daarvoor is wel vereist dat de woningcorporaties voldoende financiële armslag hebben.

Tijdens de vorige crisis is de verhuurdersheffing geïntroduceerd, waardoor de woningcorporaties inmiddels 1,7 miljard euro per jaar aan de Staat afdragen. In 2019 werd bijna 16 procent van de nieuwe woningen waarvoor een vergunning is afgegeven gebouwd in opdracht van woningcorporaties. Voor het invoeren van de verhuurdersheffing lag dit nog rond de 30 procent. Uit recent [onderzoek](#) is gebleken dat woningcorporaties zonder de verhuurdersheffing in de periode 2013-

2023 twee keer zoveel woningen hadden en zouden kunnen bouwen. Dit komt neer op 93.500 extra woningen. Het zou goed zijn als de overheid de verhuurdersheffing in dit licht zou evalueren. Dit is het moment om nieuwbouw door woningcorporaties te stimuleren in plaats van te belasten. Dit wordt al gedaan door de heffingsvermindering van in totaal 1 miljard euro voor een periode van 10 jaar waarop woningcorporaties vanaf 1 januari 2020 konden intekenen. Dat dit niet voldoende is, blijkt wel uit het feit dat er inmiddels voor 1,7 miljard euro aan heffingsvermindering is [aangevraagd](#) en dat de regeling voortijdig moet worden gesloten.

Gevolgen voor bouwbranches variëren

De beperkingen in materiaalvoer, haperende procedures en de afnemende vraag op de korte en lange termijn hebben dus gevolgen voor de bouwsector als geheel. De bouw krimpt dit jaar naar verwachting met 4,5 procent en volgend jaar met 2,5 procent. De gevolgen lopen echter sterk uiteen voor de diverse bouw- en aanverwante branches.

Volumegroei bouw per branche

	2019	2020	2021
	% -mutaties		
Bouw	4,8	-4,5	-2,5
Woningbouw	2,0	-5,0	-1,0
Utiliteitsbouw	7,5	-4,5	-4,0
Gww	2,5	-4,0	-0,5
Installatie*	8,7	-4,0	-0,5
Architecten*	5,8	-8,0	1,0
Ingenieurs*	6,3	-3,0	2,0
Aanverwante branches			
Groothandel bouw en hout*	3,6	-6,5	0,0
Productie bouw en hout	3,7	-6,0	1,0
Verhuur bouwmachines	4,5	-4,5	-2,5

Bron: ABN AMRO Sector Advisory

*: betreft omzetprognose

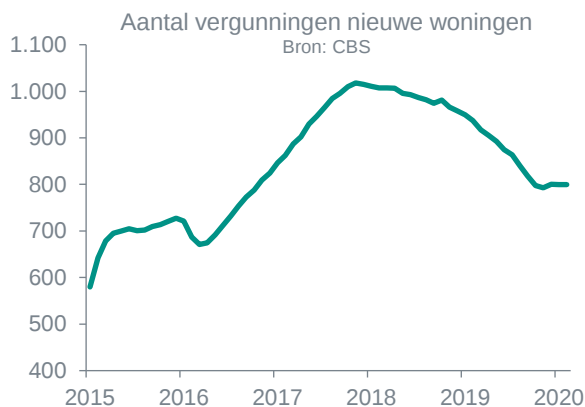
Dit jaar worden alle bouwbranches en aanverwante branches geraakt, met als uitschieters de productie van hout- en bouwmaterialen en de architecten. Dit zijn twee branches die vooraan in de keten actief zijn en daardoor als eerste de gevolgen van de coronacrisis zullen merken. Deze branches zijn bovendien relatief sterk afhankelijk van sectoren die op dit moment de hardste klappen van de coronacrisis krijgen.

Het vertrouwen van bedrijven in het economische klimaat is op dit moment zeer laag, waardoor zij minder snel geneigd zijn om te investeren in een nieuw kantoor, bedrijfsruimte of fabriek. Door minder bedrijfsinvesteringen krijgt de utiliteitsbouw het moeilijk. Dit geldt zowel voor 2020 als voor

2021. Het zal niet veel helpen dat de economie naar verwachting volgend jaar herstelt, aangezien bedrijfsinvesteringen doorgaans langzaam op gang komen, waardoor de utiliteitsbouw ook in 2021 nog problemen blijft ondervinden. Ook de verduurzaming van gebouwen zal voorlopig op een lager pitje staan. Duurzaamheid zal tijdens deze crisis lager op de prioriteitenlijst staan, terwijl de noodzaak blijft bestaan. Nog steeds moeten in 2023 alle kantoren minimaal energielabel C hebben.

De nieuwbouw van woningen loopt de komende twee jaar terug. Deze trend was al ingezet als gevolg van de hoge bouwkosten, trage procedures bij overheden en beperkte capaciteit van bouwers. Daar kwam in 2019 de PFAS- en stikstofproblematiek. Door al deze problemen daalt het aantal afgeven vergunningen voor nieuwe woningen al langere

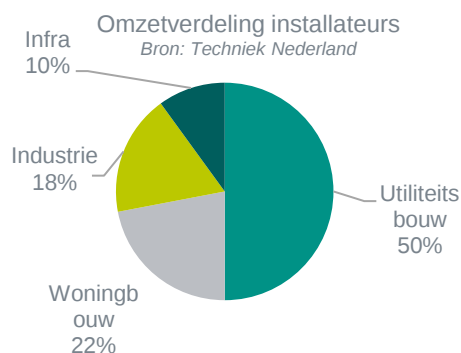
tijd en zorgt de huidige crisis voor nog meer druk. De coronacrisis zal bovendien invloed hebben op de renovatie van woningen. Veel consumenten zullen terughoudend zijn om bouwpersoneel over de vloer te krijgen, omdat het in een

woning moeilijk is om anderhalve meter afstand te houden. Uit een enquête van ABN AMRO blijkt dat 20 procent van de consumenten alleen een installateur of aannemer wil inhuren als die anderhalve meter afstand kunnen houden. Ook zijn het onzekere tijden om grotere uitgaven te doen. Dit blijkt wel uit het gedaalde consumentenvertrouwen over de maand april.

Daar staat tegenover dat consumenten nu meer zelf in huis klussen, zeker nu ze in veel gevallen thuiswerken en dus minder tijd aan reizen kwijt. Doe-het-zelfzaken en bouwmarkten kunnen daarom nu op veel belangstelling

rekenen. Uit eerder [onderzoek](#) van ABN AMRO blijkt dat consumenten hun aankopen bij dergelijke winkels hebben vervroegd, mogelijk omdat ze bang waren voor een volledige lockdown. Het CBS meldt dat doe-het-zelfzaken in maart ruim 22 procent meer omzet hadden dan een jaar eerder, in februari was de stijging nog zo'n 11 procent. Dit staat in schril contrast met de verwachte dalende omzetten van groothandels in bouwmaterialen, die het juist moeten hebben van kleine bouwbedrijven en zzp'ers die bij particulieren bouwwerkzaamheden uitvoeren. Consumenten komen meestal niet bij de groothandel. Uit een enquête van het vakblad Mixpro blijkt dat de bouwgroothandels de komende maanden 20 procent van hun omzet verwachten te verliezen.

Installateurs krijgen naar verwachting minder opdrachten. Zij werken bijvoorbeeld veel achter de voordeur bij particulieren. Uit een [enquête](#) van Techniek Nederland in maart blijkt dat 90 procent van de installateurs last had van werk dat niet meer bij klanten mocht of kon worden uitgevoerd. In de enquête van april is dit percentage teruggelopen tot iets boven de 50 procent, nog steeds een aanzienlijk getal. Installateurs krijgen daarnaast last van bedrijven die investeringen uitstellen. Zij doen bijvoorbeeld relatief veel werk voor de industrie; een hard getroffen sector. De leden van branchevereniging Techniek Nederland halen 18 procent van hun omzet uit de industrie.

De omzet van ingenieurs fluctueert doorgaans minder en naar verwachting is dit ook tijdens de coronacrisis het geval. De verwachtingen voor de ingenieurs zijn daarom minder negatief dan voor andere branches in de bouw. Voor 2020 wordt een krimp van 3 procent van de omzet verwacht en voor 2021 een groei van 2 procent. Doordat ingenieurs vaak wereldwijd actief zijn, is de verwachting dat zij kunnen profiteren van het op verschillende tijdstippen opheffen van de lockdown in de diverse landen waar ze actief zijn.

Van de grote bouwbranches zijn de prognoses voor de grond-, wegen- en waterbouw (gww) het meest positief, al wordt ook voor deze branche een krimp verwacht. Dit is gebaseerd op de verwachting dat de overheid werk naar voren haalt.

Vooraf bouwbedrijven die zich bezighouden met onderhoud kunnen hiervan profiteren, de inkomsten uit nieuwbouw van infraprojecten blijven de komende twee jaar achter.

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door ABN AMRO betrouwbaar geachte gegevens en informatie. Noch ABN AMRO, noch functionarissen van de bank kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventueel aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd. Het gebruik van tekst of cijfers uit deze publicatie is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Teksten zijn afgesloten op 24 april 2020 © ABN AMRO, mei 2020

